

הגבלות הטבעיים של גיליות המינהל בישראל

ראש-פרקם של סקירה

מאת

ליואו אדרר

כמובן על החוק ההיסטורי באגדת התקנון שליד משרד ראש הממשלה הוטל עלי לפני זמן מה לתקן שורה של מפות, המראות את חלוקת גיליות המינהל בישראל בתקופות השונות של תולדות עמו. התקנתי אותו מפות לפי המקורות המוסמכים שהיו בהישג ידי, כלומר לפי המפות המצויות ולפי הספרות והעתונות המדעית, כגון המקרים של מייזלר, אביניונה, אולבריטט, אבל ועוד.

לפני עבודתי עליה תוך מחשבה לחקר אחרי הגבלות הטבעיים של אותם גיליות המינהל, וכן עשתי. כదומני, שמצאת השערה מתבלת על הדעת לפתרון הבעיה, והנני להרצות בזה לראונה את תמצית מסקנותי, בהסכמה האדיבה של ראש מינהל התקנון, ולוואי שיעוררו דברי אלה ויכוח בקרב אנשי המדע המומחים ויבוא בירור יתר לבעה בכללותה ובפרטותה. במל"א, ד', ז' ואילך נאמר: "ושלמה שנימ-עשרות נצבים על כל ישראל וככלו את המלואת ביתו חדש בשנה יהיה על כל אחד לככל. ואלה שמותם..." פסוקים אלה, בצירופם עם הפסוקים הבאים במל"א, ה', ב-ג', מוכחים, לדעת, שgilיות המינהל בימי שלמה היו מיסדים העיקריים על החקלאות והיחידות החקלאיות היו הבסיס לחלוקת הפנים של ישראל באותה תקופה. מה טיבן של ייחדות אלו? עתה ידוע הדבר, שהחקלאות בחלק זה של העולם תלואה קודם-כל בשימוש המים שעלה לפני השטח. עד לתקופת הרומיים לא השתמשו במיל-התהום אלא מעט מאוד או לא השתמשו בהם כלל. אף אין להעלות על הדעת, שהשתמשו בארץ-ישראל בשיטות השקאה מעין השיטות הנהגות במצרים או בארט-נהרים, שהרי הירדן אינו נאות לנו. אמרו מעתה, שאין מקום אלא להשערה אחת בלבד, והוא שאגני הניקוי הטבעיים הם הם היחידות, שלפיהן חילק שלמה את הארץ לגיליות של מינהל.

השתמשתי במפות המפורטות של השטחים הללו הערכות בק"ט 1:100.000. על-פי העיון במפות הללו ובמקראות שבמל"א, ד' ח"י"ט הכנוטי את המפה הניתנת בזה, שהאזורים המסומנים בה בספרות רומיות

I-IIIA מתאימים לחלוקת הגילות שבספר מלכים:

גליל I – "בן-חור בהר אפרים" (מל"א, ד', ח'). הוואיל ואין במקרא כל פרטימ נוספים על היקפו של גليل זה, הרינו ראשים להנחת, שגבולות הגליל הוה הם הגבולות שבמפתנו.

גליל II – "בן דקר במקץ ובשעלביט ובית-שם ויאלון בית-חנן" (שם, ד', ט'). בית-שם ויאלון סומנו במפתנו. כל אחד משני המקומות הללו יש לו אגן ניקוזו לעצמו (הגבול מסומן בקו מרוסק). אני משער, שככל מקום מהמקומות שפירושו בשמותיהם כאן, היה לו אגן ניקוזו בפני עצמו. – והוא הדין בשאר גליות, והשווה להלן את תיאור הגלילות III ו-IV.

גליל III – "בן-חсад בארכובות לו שכלה וכל ארץ חפר" (שם, ד', יי'). ארוכות ידועה כישוב הקיים גם בימינו, ואת שכלה מזהים עם שׂוניכה של ימינו. שתיהן יושבות בגני ניקוזו של הגלול המרוסק שבמפה, והרי זה מאשר את ההשערה שאמרתי בתיאור הגליל II.

גליל IV – "בן-אבינגד כל נפת דאר טפת בת שלמה היהה לו לאשה" (שם, ד', י"א). דאר נחשבת כטנטורה של זמננו, וכמה מאות שנה לפני תקופת שלמה שימושה נמל חשוב לאנויות המצרים. הלשון "נפת" בא רק בתיאור הגליל הזה, והפרשימים התהbboxו ביישובה של בעיה זו ולא הגיעו, לדעתם, לכל מיצואה. מכל מקום רצוני להעיר, שככל שפלת החוף רק גבולותיה של דאר מתאימים, לפי המפה שלי, לגבולות הטבעיים של אן הניקוז של דאר עצמה ושני האזורים הקטנים הסמוכים לה, הנראים במפה שלי לפי קווי הגבול המרוסקים. מכאן אני בא לכל הנחה, שהלשון "כל נפת דאר" מכוonta לכל התחים הכלול את כל שלושת אזורי הניקוז בתוך גבולותיהם הטבעיים, כפי שצווין במפה. אף נראה לי, שיש לשוב ולבחון את פירוש המלה "נפה" מצד האפשרות שמשמעותה היא "יחידה קרקע פוריה".

גליל V – בענא בן-אחילוד תענק ומגидו וכל בית-שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ל'יקמעם' (שם, ד', י"ב). בפיסקה זו התקשו כל המפרשים. לפי הנחתתי, הכוונה כן היא: לבענאה היו שיכות תענק ומגידו. שתיהן נמצאות באותו אגן ניקוז, המערבי ביותר שבגליל V, כפי שסומן בקוים מרוסקים. והלשון כל בית-שאן אין פירושה אגן הניקוז של בית-שאן עצמה אלא האזור הגובל בתענק ומגידו מצד דרום, והרי מבחינה טופוגראפית שני האזוריים הללו נמצאים באמת " מתחת ליזרעאל". – איתורן של צרתנה ואבל מחולה שנוי בחלוקת,

החוורת ומתחדשת מזמן לזמן, מכל מקום, איתוריה של צרתנה, שנייתן במפלה של, ציריך עיון. אבל גם השערתו الأخيرة של ג. גליק, המזהה את צרתן עם תל א-סעדריה שב עבר הירדן (20451861), אינה מתאימה לגבולותיו הטבעיים של הגליל ט. לשון "מעבר ליקעם", שכנראה מושבשת היא, אין לי לפה שעה כל פירוש, אבל רואה אני להשיא את דעתם של המומחים לדברי פלאוים בקדמוניות VIII, ב, 36: "המישור הגדול היה תחת בניה, בנו של אקלוס; הוא משל גם בכל הארץ עד הירדן". והרי הירדן הוא, כאמורו של דבר, הגבול המשמעותי לאיזור הטבעי של גליל ט מצד מזרח.

כפי שהוראות במפלה.

גליל VII – "בן-גבר ברמות גלעד לו חות יair בן מנשה אשר בגלעד לו חבל ארgeb אשר בבען ששים ערים גדולות חומה ובריח נחושת (שם, ד, י"ג). לגיל זה וגם לגליות VII ו-VII, הנמצאים בעבר הירדן, עידין אין בידי מפות של אורי הניקוז, ועל כן לא לעמוד עליהם כאן. גליל VIII – "אחים עז בנתלי גם הוא לך את שם בת שלמה לאשה" (שם, ד, ט"ו). מקובל袤ו לראות את הירדן כגבול המזרחי של נחל נתלי. ואילו הגבול המערבי, אין אנו יודעים עליו אלא שכיוונו היה מצפון לדרום. לדעתו, אפשר להניח, שהוא היה מתאים לגבול הטבעי, כפי שצוין במפלה המצורפת. גבולות של גליל נתלי היה צורך (שבסבירת הקיבוץ אילת-השור של זמננו), שעלה חשיבותה מבחינה הכלכלית והחברתית לעמוד להלן בסעיף (1) ב.

גליל IX – "בענא בן חושי באשר ובועלות" (שם, ד, ט"ז). בין הגבול המערבי של נתלי וחוף הים אין אגני ניקוז מיוחדים, שגבולותיהם נמשכים מצפון לדרום. עובדה טופוגרפית זו יש בה כדי הסבר לתלאות שנפלו בחלקן של שבטים אשר, שכן נאמר בשופטים א, ל"ב: "וישב האשורי בקרבת הכנעני יושבי הארץ כי לא הורישו". וחוסר הבחרונות בגבול שבין חבל אשר לבין מלכות צור יש בו להסביר לנו את חלוקתו של הגליל העליון לחבלים VIII ו-IX אףלו בתקופת מלכות שלמה. חלוקה זו הייתה, כנראה, מנית בלבד, שהרי פלאוים אומר בפירוש: "אחים ניבת את ענייני כל הגליל עד צידון, וגם הוא נשא לאשה את בתו של שלמה, ובשם שמה" (קדמוניות VIII, 2, 36). בקיצור: חסרונו של גבול טבעי במערבו של חבל אשר הוא שגורם כנראה לחוסר הקביעות בחלוקת של גליות המינהל ידוני, שיש בכך, הוכחה על דרך השלילה לנוכנות ההשערה שלי: גבולותיהם

של גילדות המינהל בישראל הקודמה הם הם הנבולות הטבעיים של אגני ה尼克וז.

גליל א – "יהושפט בן פרוח בישכר" (שם, ד', י"ז). הגבולות הטבעיים של גליל זה, כפי שסומנו במפה, אינם טעונים כל הסבר, והוא ובמקרה אין כל פרטים נוספים. ולא כאן המקום לرون בבעית הגבולות שבין חבליהם השבטים נפתלי, יששכר וזבולון.

גליל IX – "שמעי בן אלא בבנימין" (שם, ז', י"ח). גם כאן לא ניתנו כל פרטים נוספים במקרה, ולפיכך אני מסתפק בסימון הגבולות הטבעיים של אגן הnickoz, השיך לחבל זה.

אין אני אומר, שהשערתי בדוקה לכל פרטיה, אבל מקווה אני, שיש בה בית-אחויה לכמה וכמה מחקרים, שיש לעשותם בכיוון זה, והינו: 1) הסבר לדבר, שני ניצבים, בנ-אבינגד בדראר ואחים-ען בנפתלי נשאו את בנותיו של שלמה לנשים. הטעם הוא עתה בחינת הדבר המעניין:

א. בנצח דאר היה נמל דאר, הנמל הראשי של המסחר הימי עם צור;
ב. דרך היבשה הראשית אל צור הייתה עוברת בחבל נפתלי וחצתה את הצור, שנשraphה באש ע"י יהושע בן נון (יהו, י"א)
ובימי שלמה שבבו ובנוה (מל"א, ט, ט"ו), וקרוב לוודאי שבונה לשם החסנת הסחרות שהיו מובילים לצור ומצור, ואפשר ששימשה גם מחנה-מעבר לגברים מישראל שהיו נשלחים לעבודה לבנון
(מל"א, ה, כ).

מקבלת על הדעת ההנחה, שדווקא שני גילדות אלה נמסרו לשולטונם של ניצבים שהיו קשורים לבית המלך בקשרי משפחה – על שום האפשרות לגבות מהם מסים נוספים (מל"א, י, ט"ו) וגם על שום האחוריות המיחודה

שבפרקוח על שני הגילדות החשובים השוכנים על הגבולות.
2) בדיקה חדשה של הסדר שנמננו בו שניים-עשר גילדות המינהל במקרה. לכוארה, אין טעם גיאוגרافي לסדר זה. השערתי הי"א. סדר זה מתאים לחודשי השנה, לפי תישוב הזמן שהיתה נהוג ביום שלמה; והוא אומר, שהחודשים 1 ו-2 וכן החודשים 11 ו-12 הם חודשי הגשמי שבעונת החורף, ולעומת זה החודשים 6, 7, 8 ו-9 הם עונת המזג היבש. הכוונה הייתה, שהובלות הקמח (מל"א, ה, ב) והסעת הבקר (שם, ה, ג) מהಗילדות המרוחקות ביותר מירושלים תהינה נעשות בחודשים של מוג-אויר נוח, שע

שאין טווח הובלה מרובה. תנאי זה חשיבות מיוחדת היה לו לגבי הגלילות ו-VII. שכל מסע משם היה כרוך בצלחת הירדן, ואין צורך לומר שצלחת הנהר הייתה קלה הרבה יותר בעונה שאין מימי מרובים. ואילו הגליל XII היה לו מעבר נוח ליד יריחו אפילו בחודשי הגשימים. בעיה זו היא בלי ספק מסוובכת, שהרי, לפי מיטב ידיעתי, לא נזכרו בשמותיהם בתנ"ך אלא שלושה חדרשים מלאוח השנה נהוג בימי שלמה, והם – ירח זיו (מל"א ו., א, ל"ז), ירח בול (מל"א, ו, ל"ח), וירח האיתנים (מל"א, ח, ב). איןני מתיימר להיות בר-סמכו בעניין זה, ואין כוונתי אלא לעורר את דעתם של המומחים על בעיה קרונולוגית זו.

(3) המפה שشرطתי, אם תבוא הסכמה כללית עליה ויעשו בה התקיונים הדרושים, תוכל לשמש מכשיר חשוב לקביעת אזורים מוגדרים היטב, ולסייע בויהוי-גיסון של תילים שנתגלו עט המקומות הנזכרים בתנ"ך. שאלת איתורה של צreten נזכרה לעיל בתיאור חבל ככעה השנויות בחלוקת. (4) אגני הניקוז עשויים גם לסייע בקביעת נבולותיה של חלוקת המינהל בתקופות אחרות, וביחود במקום שאין כל רמזים היסטוריים אחרים, כגון: בבחינת החבלים שניתנו לשנים-עשר השבטים לנחלה; להשלמת הידיעות שיש בידינו מהתקופה הרומאית בישראל וכיו"ב.

(5) הגלילות שטומנו במפה המצורפת יכולים לשמש בסיס גם לשיקולים אחרים: במל"א, ה, ב, ג פורטו כמויות המוצרים החדשנות שסופקו לשלהמה. מכאן ניתן ללמוד על: א) שטחי הקרקע שהוא כל גליל צריך לעבדם, כדי שיוכל להפריש מהם לאחר הקצר את המס לאוצר המלך; ב) מספר ראשי הבקר שהוא צורך גדול בכל גליל; ג) ו倘 מאניתן גם לעורך מחקר על מספר האוכלוסים וחולקתם לפי עיסוקם בחקלאות, בגידול בקר, ועל השיעור המקביל בשאר המקצועות.

אם תביא השערתי למחקרים אלה או היוצא בהם, תשיג סקירה זו על הגבולות הטבעיים בישראל את מטרתה במלואה.